

De betekenis van de Sabbat voor Israël

Uit de evangeliën blijkt hoe streng Joden de sabbatsrust namen. Die reactie is te begrijpen vanuit de Joodse geschiedenis. Elke Jood beseftte dat de sabbat een belangrijke volstrekte rustdag diende te zijn voor het volk. Zoals God rustte op de zevende dag (Gen.2:2) en geen manna aan het volk schonk op deze geheiligde dag (Ex.16:23), riep Hij Israël bij de Sinaï op om eveneens deze sabbat in acht te nemen.

Het sabbatswoord aan Israël

De instructies over de sabbat nemen een structurele en centrale plaats in bij de zogeheten Tien Woorden die God tot Mozes sprak op de berg Sinaï: 'Houd de sabbat in ere, het is een heilige dag. Zes dagen lang kunt u werken en al uw arbeid verrichten, maar de zevende dag is een rustdag, die gewijd is aan JHWH, uw God; dan mag u niet werken. Dat geldt voor u, voor uw zonen en dochters, voor uw slaven en slavinnen, voor uw vee, en ook voor vreemdelingen die bij u in de stad wonen. Want in zes dagen heeft JHWH de hemel en de aarde gemaakt, en de zee met alles wat er leeft, en op de zevende dag rustte Hij. Daarom heeft JHWH de sabbat gezegend en heilig verklaard' (Ex.20:8-11; vgl. 31:12-17; 34:21; 35:2; Lev.23:3; Deut.5:12).

Een dergelijke volledige rustdag was uniek in de toenmalige wereld. Geen ander volk kende een soortgelijk wekelijks terugkerende feestdag. Om die reden ontstond er ook geen alternatieve anderstalige term voor de Joodse sabbat. Dit sabbatsgebed betrof trouwens alle aanwezigen in huis. Het gold zowel voor oversten als voor dienstknechten, voor Joden als voor vreemdelingen, voor mens en dier,

ja zelfs voor het land dat elk zevende jaar een tijd van rust ontving, waarin het land voor een jaar braak lag (Lev.25:3-7). Door te spreken over mens en God verbindt het sabbatsgebed de voorafgaande geboden, die spreken over de relatie tussen de mens en God, met de erop volgende geboden die spreken over de relatie tussen de mensen onderling. Tevens wordt aan het sabbatsgebed het meeste aantal woorden besteed van alle Tien Woorden. Pakweg een derde van dit Mozaïsche onderricht houdt zich dan ook bezig met deze bijzondere dag. Verder vormde de sabbatsrust mede de basis van de drie oogstfeesten die Israël kende als rustpauze na het zware werk en waarin het volk volop mocht genieten voor JHWH (Pascha, Wekenfeest en Loofhuttenfeest). Tevens was er de vrijlatingscyclus voor de slaven die rust mochten ontvangen na zes jaar lang dienen (Ex.21:2; Deut.15:12-18), het sabbatsjaar waarin het land een jaar lang braak lag en rust ontving (Lev.25:3-7) en het jubeljaar dat elke negen- en veertig of vijftig jaar aanbrak en rust en herstel bracht onder het volk, doordat elke schuld onder het volk werd kwijtgescholden en alle bezittingen weer teruggingen naar de rechtmatige oorspronkelijke eigenaar (vs.8-55). De sabbat herinnerde Israël aan twee aspecten: (1) de zevendaagse schepping (Ex.20:11); en (2) Israëls verlossing uit Egypte (Deut.5:15).

Door de hele oudtestamentische geschiedenis heen bleek echter dat het volk dikwijls tekort schoot in het houden van de sabbat. Sabbat, sabbatjaar en jubeljaar werden in zulke perioden met voeten getreden: 'Zij hebben hun ogen voor Mijn heilige sabbatdagen verborgen, daarom ben Ik ontheiligd

– Raymond R. Hausoul –

te midden van hen' (Eze.22:26; vgl. Jes.56:6-7; Eze.20:12). Door die ongerechtigheid verloor het zuidrijk Juda uiteindelijk het land Kanaän en zond God zijn volk in ballingschap opdat het land de rustjaren zou ontvangen die het toekwam: 'Zeventig jaar bleef het land braak liggen en had het rust, totdat alle niet in acht genomen sabbatsjaren vergoed waren' (2Kr.36:21b; vgl. Lev.26:43).

Een hernieuwde ijver voor de sabbat

Na de terugkeer uit de ballingschap deed het Joodse volk er alles aan om de sabbat te heiligen. Nehemia nam drastische beslissingen toen hij ervoer dat handelaren geen rekening hielden met deze feestdag (Neh.9:14). Een tweede deportatie van het volk in ballingschap diende kost-wat-kost vermeden te worden. Israël begreep terdege dat de sabbat daadwerkelijk een heilige dag van JHWH

diende te zijn. In de ijverige voorzorg voor deze dag liep het volk echter gevaar door te schieten naar de andere kant. Van een houding van wetteloosheid kon het dan met de tijd terechtkomen in een houding van wetticisme. Het was deze laatste houding die enkelen van onder andere de farizeeërs in de nieuwtestamentische tijd kenmerkte. Uit voorzorg om de heilige verordeningen van JHWH niet te overtreden, werd er alles aan gedaan om het volk zo nauwkeurig mogelijk te leren de sabbat te houden. Wetten en regels dienden ertoe om niet hetzelfde tafereel aan rampen over het volk te laten komen zoals dat gebeurde in de oudtestamentische tijd. De joden wilde niet voor een tweede keer uit het land worden gespuugd. Het is van belang hierbij te vermelden dat al deze wetten en regels geenszins ontstonden vanuit een wet- ticisme. Hoewel hier een groot

gevaar op de loer lag, verlangde het volk er vanuit het hart naar om JHWH te dienen. Evenals de hedendaagse christen verschillende hulpmiddelen in zijn leven introduceert om zijn leven met God te versterken, koos de rechtvaardige Jood er destijds voor om via zulke hulpmiddelen zichzelf blijvend te focussen op de liefde voor JHWH. De regels en wetten ontstonden dus niet vanuit een traditionele kadavergehoorzaamheid. Het waren instrumenten die hielpen om het leven met God meer diepgang te schenken en te beschermen.

Doordat er geen duidelijke oudtestamentische richtlijnen waren voor wat wel en wat niet onder het verboden 'werk' op sabbat viel, zochten de Joden hierin naar een antwoord. Belangrijke vragen waren bijvoorbeeld: 'Is het een Joodse strijder toegestaan om op sabbat te vechten?' Hoewel het joodse volk hierover in het verleden geen concrete aanwijzingen had ontvangen, kozen sommige Joodse strijders er in de tijd van de Makkabeeën voor om niet te vechten op sabbat (1Makk.2:27-38). Anderen daarentegen zochten een gulden middenweg en stelden dat aanvallen op sabbat verboden was, maar verdedigen geoorloofd.

Binnen de Joodse traditie ontleenden sommigen later aan het scheppingsverhaal dat het op sabbat verboden was om dingen te veranderen: rauw voedsel mocht niet worden gekookt, hout mocht niet worden aangestoken, velden mochten niet worden geoogst. Bij deze zaken kwamen volgens anderen dan ook nog de werkzaamheden die gedaan waren om de tabernakel te bouwen. Alles wat Israël deed om de tabernakel op te zetten gold als werk en was verboden op de rustdag. Uit de uitvoerige discussies hierover ontstonden er aardige lijsten. Een van die lijsten somt een aantal elementen op die verboden zijn op sabbat vinden we in de latere Misjna:¹

'zaaien, ploegen, maaien, koren binden, dorsen, graan zwaaien, het reinigen van de oogst, ma-

len, zeven, kneden, bakken, scheren, wassen, kloppen van de wol, werven van de wol, spinnen, weven, twee lussen maken, twee draden vlechten, twee draden van elkaar scheiden, een knoop maken, een knoop losmaken, twee steken naaien, lostornen om twee steken te naaien, het jagen van een gazel (of een soortgelijk dier), slachten, huid aftrekken, inzouten, het vel laten drogen, het dier te schaven, of open te snijden, twee letters schrijven, iets uitwissen om twee letters te schrijven, bouwen, afbreken, een vuur uitmaken, een vuur aanmaken, met een hamer slaan of iets van de ene plaats naar de andere dragen.'

In hun positief bedoelde ijver voor de sabbat kwam het in de tijd van het Nieuwe Testament echter al voor dat sommige Joden de ware betekenis van de sabbat dreigden te overzien. Zoals de periodieke wetteloosheid de sabbat in oudtestamentische tijden verachtte en de ware rijkdom ervan niet eerde, dreigde in de nieuwtestamentische tijd een te sterke ijver voor de sabbat de ware rijkdom van de sabbat eveneens over het hoofd te zien. In beide gevallen was het resultaat dat er een blindheid voor de ware betekenis van de sabbat ontstond. Jürgen Moltmann wijst er reflecterend vanuit Genesis 1 op dat God, nadat Hij in het begin de hemel en de aarde, de dansende sterren en de golvende zeeën, de velden en de bossen, de dieren, de planten en de mens schiep, Hij allen uitnodigde voor het feest van zijn sabbat.² Vanuit dit perspectief was de zevende dag in het scheppingsverhaal vanaf het begin een schaduw van het hoogtepunt dat de mens op deze aarde kan bereiken: een dag van grootste intimiteit met God. Dat is mede de reden waarom deze dag in het scheppingsverhaal een geheiligde plaats tussen al de andere dagen ontving. De schepping was erdoor te kenmerken als *sjalom*, een begrip dat zowel vrede als harmonie en heelheid betekende. Deze heelheid beleefde de mens tijdens de zevende dag. De dag van rust. Na de zes dagen van werk, was er tijd voor een dag van intimiteit tussen schepping en Schepper. Die zevende dag waarop JHWH rustte zou later

in de Tien Woorden de basis vormen voor de instelling van de sabbat voor het verlorene Israël (zie boven). Onze hedendaagse westerse maatschappij dreigt door de grote nadruk op economische prestatie en vooruitgang, ertoe dit principe van een rustdag tegenwoordig aan de kant te zetten, door enkel productiviteit en efficiëntie te belonen. In de tijd als de onze, ligt het gevaar daarom op de loer om vanuit economisch voordeel er alles aan te doen elke dag zoveel mogelijk te presteren en erover te treuren als die mogelijkheden zich niet aanbieden. God daarentegen spreekt over een rustdag, een sabbat. Deze rustdag is voor de mensheid meer dan enkel een dag om bij te komen en te herstellen. De sabbat geeft de wereld kracht en energie om weer zes dagen voor Gods aangezicht te mogen leven. Het is meer dan een dagje vrij, een korte vakantie of een inactieve breuk. In Gods schepping diende de sabbat als een feestdag waarop de mens zich bewust werd van Gods aanwezigheid en zich wijdt aan de Schepper en terugdenkt aan Gods bijzondere plan met de mens (Ex. 20:8-11; 31:12-17; 35:2; Lev. 23:3). Dat maakte de sabbat tot dag van herschepping en herleving voor de mens. Het was geen last maar een vreugde om deze dag te vieren (vgl. Jes.58:13).

De sabbat als voorafschaduw van het Godsrijk

Door het dreigende gevaar van zowel de wetteloosheid als het wetticisme liep het Joodse volk het risico om de betekenis van de sabbat te laten verbleken. Wat vanouds diende als vooruitwijzing naar de eeuwige sabbat van rust die de mens uiteindelijk zou genieten in de nieuwe schepping, werd het een dag van louter opvolging van regels en wetten. Wat terugwees op de bevrijding van de slavernij in Egypte, mocht niet opnieuw in slavernij voeren. Het was dit laatste dat de Bijbelgeleerden in Jezus' dagen over het hoofd dreigden te zien. Kritisch stelt Jezus hen dan ook de terechte vraag of een genezing niet juist op sabbat diende plaats te vinden (Luc.13:16). Hij mengt zich in de actuele discussie van het volk hierover en toont

aan de aanwezigen dat ook deze genezing zijn plaats verdient op de sabbat. Een mooiere dag als deze was er niet om vooruit te wijzen op de uiteindelijke intimiteit tussen de mens en God in het Koninkrijk. Hetgeen plaatsvond was zowel een herinnering aan de uittocht van de mensheid uit de banden van de satan naar de vrijheid van de Verlosser en een vooruitzicht naar de volledige genezing van de schepping die er zou zijn in de nieuwe hemel en de nieuwe aarde. Op sabbat mocht een mens in intimiteit met God al iets beleven van datgene wat het Koninkrijk van God ten diepste bevatte. Elke feestdag van JHWH was op dezelfde wijze als de sabbat verbonden met de intimiteit tussen de Schepper en zijn schepping. Sabbat betekende voor een Israëliet dan ook meer dan: werk -. Het betekende: vier feest, geniet en proef van het Godsrijk dat straks aanbreekt. Zo zag Israël elke sabbat vooruit naar de voltooiing van Gods scheppingsplan in de eeuwige nieuwe schepping. De nieuwe hemel en aarde waar gerechtigheid zou wonen (2Pet.3:13; Op.21-22) en het eeuwige Rijk van God dat de Messias zou brengen (vgl. 2Pet.1:11).

(dit is het eerste van twee artikelen over de sabbat. De volgende keer 'het debat over de sabbat in het NT')

1 Neusner, "m. Shabbat", 7.2; Vgl. b. Shabbat, 49b; b. Yoma, Babylonian Talmud 5 (Nashville: Hendrickson, 2011), 84b.

2 Jürgen Moltmann, 'Sabbath: Finishing and Beginning', *The Living Pulpit* 7, nr. 2 (1998): 4.